

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

S T U D Y

You have Downloaded, yet Another Great
Resource to assist you with your Studies ☺

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexamapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA (FAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

2023

MADUO: 80

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO e leng A, B le C.

KAROLO YA A: Tekatlhaloganyo (30)
KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)
KAROLO YA C: Tiriso ya puo (40)

2. Araba dipotso TSOTLHE.
3. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
4. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.
5. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.
6. Tlogela mola mo magareng ga dikarabo tsa gago.
7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
8. Nako e e tshitshinngwang:
KAROLO YA A: Metsotso e le 50
KAROLO YA B: Metsotso e le 20
KAROLO YA C: Metsotso e le 50
9. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

- 1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA A (TEMANA)**RE IPELA KA BAGODI BA RONA!**

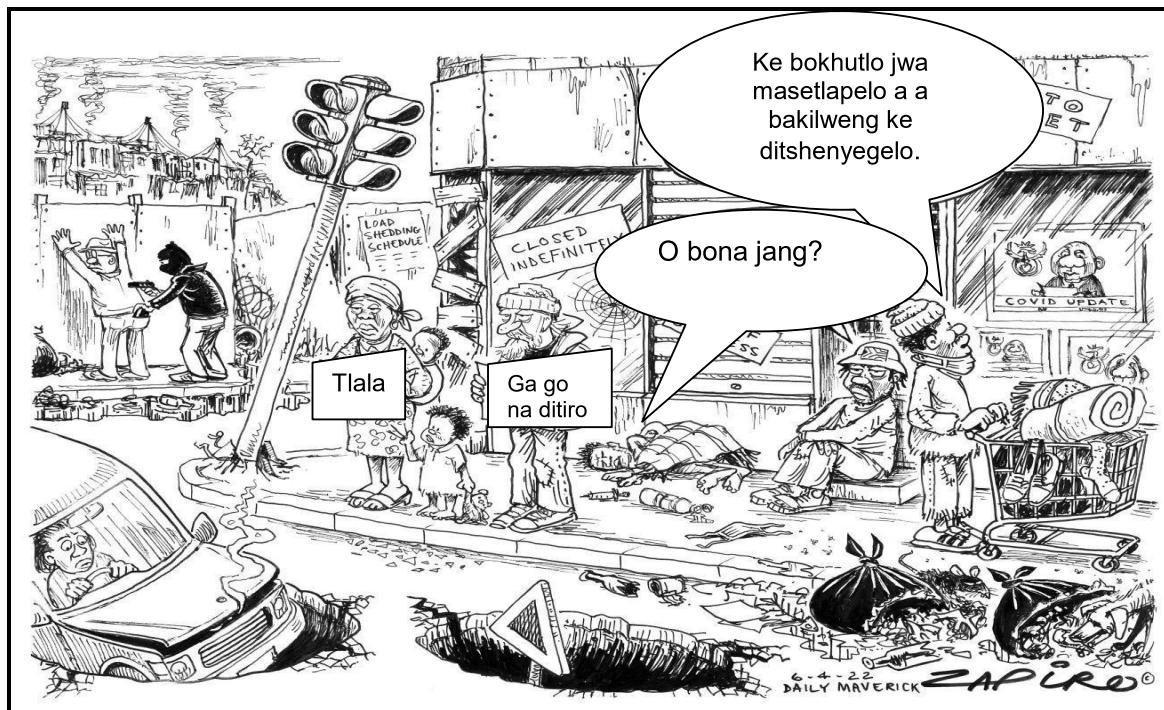
1	Edward Moganana ke ngwana wa bobedi. O tshotswe ka, 24 Seetebosigo kwa motsaneng wa Taupye, dikilomitara di le masome a mabedi le botlhano kwa botlhabatsatsi jwa motse wa Mahalapye. Mo go goleng ga gagwe, o ne a disa dipodi tsa gaabo fela jaaka basimane ba Setswana ba dira. O simolotse go direla moepo wa Orapa ka 1975 e le mokgweetsi wa katakata. Fa re mo nopola a re 'ke mongwe wa badiri ba ba godileng le mokoti wa Orapa mo dingwageng tse di masome a mabedi le botlhano tse ke diretseng kompone.' 5
2	Mme sengwe se e reng fa a se gakologelwa mo botshelong jwa gagwe a rothise keledi, ke ka ngwaga wa 2002 fa a ne a tlogela tiro ka bogodi, le go tlhokafala ga mohumagadi wa gagwe mmaagwe Mary. Fa e sale a tlogela tiro ka bogodi 'Jack 47' a re o ntse a inaanantse le mananeo a ditlhabololo a le mmalwa mo motseng wa gaabo. O kile a nna modulasetilo wa balemi le barui mo Mahalapye. A boa a nna modulasetilo wa mokgatlho wa batsadi le barutabana ga mmogo le go kokoanyetsa madi ba ba tshelang le bogole le ba dikobo dikhutshwane. 10
3	E rile ka ditlhopho tsa setshaba tsa 2004, Moganana a tlhophiwa go nna Mokhanselara wa Taupye sebaka sa dingwaga di le tlhano. Se e ne ya nna phitlhelelo e kgolo mo go ena mo go tsiseng ditlhabololo le pharologanyo. O ne a dira mo dikomiting di le mmalwa. Komiti ya botsogo, e e sekasekang diteseletso tsa go gweba gammogo le tse dingwe. 'Ke ne ka iphitlhela ke le motlotlo thata go dirisa kitso ya me le maitemogelo a ke a amuleng ke santse ke direla kompone ya Debswana jaaka a <i>balance score card, risk analysis</i> , jalo jalo.' 20
4	Ga jaana 'Jack 47' o na le dingwaga tse di masome a marataro le motso (61), mme o ntse a tshwere ka thata. Ke moeteledipele wa mokgatlho wa bagodi wa Mahalapye. Mokgatlho o, o na le maloko a feta lekgolo, ka jalo re solofole tse dikgolo. A re sa ntlha o eletsa go ngoka maloko a a saletseng kwa morago go inaananya le mokgatlho go tsaya karolo mo phuthegong tsa motse tse di farologaneng. Modulasetilo yo a re e tla re morago mokgatlho o dire thulaganyo ya go thusa bao ba tlhokang. O boleletse Bokamoso gore ba ya go dirisa tsotlhe tseo ba nang le tsona, a re ba tlaabo gape ba ntse ba tshegeditse tebelo pele ya setshaba sa Botswana ya 2016. 25 30

- 5 O tlhalositse fa mokgatlho o setse o kopile lefatshe le ba eletsang go 35
 aga ofisi mo go lona kwa Land Board. A re ba sololeditswe fa ba tla le
 newa mo bogaufing. 'Fela fa re sena go le neelwa re ya go ikagela ofisi
 re le maloko ka thulaganyo ya leloko lengwe le lengwe kgomo.' Fa a
 digela 'Jack 47' o gwetlhile makalana a a ikemetseng ka nosi go
 tshegetsa le go tsaya karolo mo go godiseng mokgatlho wa bona. A re 40
 o eletsa gore motse wa Mahalapye o nne le lefelo la itshidilolo le le
 tlaabong le diretswe bagodi ba Mahalapye le tikologo. Maikaelelo a se,
 e le go supa botlhokwa jwa go itekanelo mo mebeleng ya bona, selo
 se se se botlhokwa fela thata fa motho a gola.
- 6 Fa ba itebaganya le kompone ya Debswana Diamond Company a e 45
 gwetlha gore e tshwanetse ya lemoga seabe sa bone e le badiri ba
 pele, ka go ba abela dikgele jaaka bagaka le go ba laletsa meletlo le
 go ipela le bona.

[E nopotswe go tswa go *Bokamoso*: Kgatiso 38, 2011]

- 1.1.1 Tlhophapha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng
 A, B, C kgotsa D. (1)
- Edward fa a simolola go dira e ne e le ...
- A morutabana.
 B mokgweetsi.
 C moruti.
 D mooki. (1)
- 1.1.2 Ke tiro efe e Edward a godileng a e dira? (1)
- 1.1.3 Edward o simolotse go dira kwa kae? (1)
- 1.1.4 Goreng Edward a ne a rothisa keledi ka ngwaga wa 2002? (2)
- 1.1.5 Edward o dirile dingwaga di le kae kwa meepong? (1)
- 1.1.6 Go tlide jang gore 'Jack 47' a tlogele tiro? (2)
- 1.1.7 Ke phitlhelelo efe e kgolo e e nnileng teng mo botshelong jwa ga
 Moganana? (2)
- 1.1.8 Tlhalosa tiro ya komiti ya botsogo. (2)
- 1.1.9 Moganana o ne a eletsa go bona go diragala eng ka mokgatlho wa
 bagodi? Neela dintlha di le PEDI. (4)
- 1.1.10 Neela dintlha di le PEDI tse Moganana a neng a batla gore
 Debswana Diamond Company e ba direle tsona go bontsha seabe
 sa bona jaaka badiri ba pele. (2)

- 1.1.11 Goreng mokgatlho wa bagodi o ne o kopa lefatshe kwa Land Board? (2)
- 1.1.12 Go ya ka wena goreng Moganana a ne a tlhophiwa go nna moeteledipele mo mekgatlhong e mentsi? (2)
- 1.1.13 Ke ka ntlha ya eng Edward a ne a batla gore go nne le lefelo la go itshidilola mo motseng wa Mahalapye? (2)
- 1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

[E nopenswe go tswa go www.google.natural disaster]

- 1.2.1 Batho ba ba tshotseng diboto ba tlhoka thuso ya eng? (2)
- 1.2.2 O bona jang gore lefelo le le mo setshwantshong ga le a babalesega? (2)
- 1.2.3 Fa o lebile mesima e e mo mmileng e bakilwe ke eng? (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: **30**

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang, (SETLHANGWA C) mme morago o kwale tshobokanyo ka go ntsha dintlha di le SUPA tse di thusang gore o robale monate bosigo.

DITAELO

1. Kwala dipolelo tse di nang le dintlha di le SUPA, mme mafoko a gago a se ke a feta masomeasupa (70).
2. Donomoro tsa dipolelo di kwalwe go simolola ka 1–7.
3. Kwala ntlha e le NNGWE mo polelong.
4. Kwala ka mafoko a gago mo go kgonegang, mme o sa fetole bokao jwa temana.
5. Kwala palogotlhe ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

SETLHANGWA C (TEMANA)**GO ROBALA MONATE BOSIGO**

Go ya ka ngaka ya dikakanyo, Richard Wiseman, go nna le bothata ba go tlhoka boroko go ama motho a le mongwe mo go ba le bararo. Fa matlho a gago a lebagane le lesedi le le nang le mmala, segolobogolo go tswa mo ditshwantshong, boboko bo dira gore boroko bo nne bonnye ka go ntsha horomone e e bidiwang melatonini. Ka jalo, tlogela go dirisa selefone pele o robala. Go tlhapa go isa themperetšha ya mmele kwa godimo. Go tloga foo themperetšha ya mmele e tla ya kwa tlase e bo e romela molaetsa kwa tlhaloganyong gore o ipaakanyeditse go robala. Go tshwenyega ka mathata ka se o tshwanetseng go se dira mo letsatsing le le latelang, go ka dira gore o tlhoke boroko. Pele o robala dira lenaane la go dira dilo tsotlhе tse o di akantseng kgotsa tse o tshwanetseng go di dira. O se ka wa nwa dino tse di nang le khafeine, di ka dira gore o tlhoke boroko. Fa o sa lapa o ka nna le bothata ba go robala. Fa o na le bothata ba go robala tshameka mmino o o iketlileng. Mo nakong e khutshwane, tlhaloganyo ya gago e tla tsalanya mmino le boroko. Matshwenyego a ka dira gore o palelwe ke go robala. Go hema go go tseneletseng go ka go thusa gore o repe le go bona boroko. Fa o palelwa ke go tshwara boroko bosigo, dira tirwana e e seng bokete, se se tlaa go thusa gore o robale fa o boela mo dikobong.

[E fetoletswe go tswa go <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/Jan/31/12>]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Sekaseka phasalatso e e latelang, mme morago o arabe dipotsa.

SETLHANGWA D (PHASALATSO)

[E nopenswe go tswa go www.google.Sports]

- 3.1 Tlhophha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Kgwedi ya June ka Setswana e bidiwa ...

- A Mopitlwé.
- B Moranang.
- C Seetebosigo.
- D Motsheganong.

(1)

- 3.2 Ke eng se se phasalanditsweng mo setshwantshong se se fa godimo? (2)

- 3.3 Goreng mafoko 'Kampa ya Kgwele ya dinao' a kwadilwe ka dithhaka tse dikgolo le bontsho jo bo tseneletseng? (2)

- 3.4 Kampa e ya go tshwarelwá kwa kae? (1)

- 3.5 Dirisa lefoko 'ragelana' mo polelong e o e itlhahetseng. (2)

- 3.6 Go ya ka wena, a batsamaisi ba kampa ba itse tiriso ya thekenoloji? (2)

[10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e latelang, mme morago o arabe dipotsa.

SETLHANGWA E (KHATHUNU)

[E nopenswe go tswa go www.google.health]

- 4.1 Tlhophha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Palo ya batho botlhe ba ba mo lefelong le ke ...

- A supa.
- B thataro.
- C tlhano.
- D nne.

(1)

- 4.2 O bona jang gore mosadi yo monna a mo tshwereng ka legetla ga a itumela?
Tshegetsa ka lebaka.

(2)

- 4.3 Phaposi e balwetse ba leng mo go yona e bidiwa eng?

(1)

- 4.4 Ke eng se se bontshang gore go na le tlhaelo ya malao mo phaposing?

(1)

- 4.5 Sefatlhego sa monna yo o mo setshwantshong se supa maikutlo afe?
Tshegetsa ka lebaka.

(2)

- 4.6 Neela maemo a bobedi a lesupi le le thaletsweng.

(1)

- 4.7 Fa o lebile mo setshwantshong, goreng go robetse basadi fela mo phaposing e?

(2)

[10]

POTSO 5

5.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA F (TEMANA)

Mosadimogolo Mmaphefo o ne a tlhoka lesego fa a tla kubugelwa ke bolwetsi jwa kgatelelo ya madi a setse a le dingwaga di le 80. E ne e setse e le lobaka a ntse a ngongorega gore bana ba gagwe ba batlhano ga ba nke ba tla go mo tlhola. Go le gantsi o ne a apeelwa le go phepafaletswa ke bana ba baagisane. Bana ba mosadimogolo Mmaphefo ba ne ba ikgorosa fela fa ba itse gore madi a ketleetso a bagodi a setse a amogetswe. Go gorogeng ga bona ba ne ba sa tle ka sepe se se molemo. Ba ne ba puruputsha **gotlhe** go fitlha ba bona kwa mosadimogolo wa batho a subileng madi gone, mme ba a tsenye ka dikgwatlha. Fa a ne a a bofeletse mo go ena ba ne ba mo rutlarutla ba a mo amoge. Mosadimogolo o ne a sena kwa a lelelang gona. O ne a tlhabiba ke ditlhong gore batho ba tlile go reng fa ba utlwa se. Mathata a, a ne a mo latlhela fa fatshe ka go swa ga lethakore. Mafoko a gagwe ka gale e ne e le gore: 'Go gola go tlhogola, go bona dilo,' a a refosanya le 'Ka tlhagolela mookana, ya re o gola wa ntlhaba.'

[E nopenswe go tswa go *Nkgo ya Puo ya Setswana, Lesego Mahlabe le ba bangwe]*

5.1.1 Tlhophha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Leina Mmaphefo le bopilwe ka dikarolopuo dife ...

- A leina + lerui.
 - B leina + letlhulosi.
 - C leina + leina.
 - D leina + leemedi.
- (1)

5.1.2 Nopola letlhaodi la palo go tswa mo temaneng. (1)

5.1.3 Fetolela polelo e e latelang mo tumelong.

Mosadimogolo o ne a sena kwa a lelelang gona. (2)

5.1.4 Nopola lerui go tswa mo moleng o o thaletsweng mo temaneng. (1)

5.1.5 Neela mofuta wa karolopuo e e ntshofaditsweng mo polelong e e latelang.

Bana ba mosadimogolo Mmaphefo ba ne ba **ikgorosa**. (1)

5.1.6 Tlhalosa gore leina Maphefo le dirisitswe jang mo polelong e e fa tlase.

Maphefo o apeile nama ya kolobe monate. (2)

5.1.7 Fetolela lefoko 'tlhola' go nna mo tirweng. (1)

5.1.8 Polelo e e latelang, e mo modirisong ofe?

Mosadimogolo o ne a sena kwa a lelelang gona. (2)

- 5.1.9 Kwala polelo e e latelang ka pakajaanong.
 O ne a apeelwa le go phepafaletswa ke bana ba baagisane. (2)
- 5.1.10 Lefoko 'gotlhé' ke mofuta ofe wa letlhophi? (1)
- 5.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA G (TEMANA)

Go ne go le Lamatlhato wa Sedimonthole 2011 fa go ne go ketekiwa moletlo wa lenyalo la ga Karabo kwa ga Ratshwene. Bo majaditlhogo ba ne ba gorosa dimpho tsa bona tse dintle ka ura ya bolesome pele monyadi a goroga. Ba tlide ba gapa nku e le nngwe e tshweu, mme yona e apesitswe sekhipa se se serolwana sa kgwele ya dinao ya bosetshaba. Malome o ne a apere moseso o o ka bong o ne o le mosweu, mme ka ntlha ya gore e ne e le wa bogologolo o le mofitshwa. Ka a ne a le mosesanyane e bile a le moleele, a rwele ditlhako tse di kwa go dingwana tse khibidu.

[E nopenswe go tswa go *Nkgo ya Puo ya Setswana*, Lesego Mahlabe le ba bangwe]

- 5.2.1 Gokelela mogatlana – ela mo go 'gapa' go bopa lediredi, mme o le dirise mo polelong e o e itlhamseng. (2)
- 5.2.2 Dirisa lediri 'gapa' mo polelong e o e itlhamseng go nna ledirilefeteledi. (2)
- 5.2.3 Dirisa thuanyi sediri 'ba' mo polelong e o e itlhamseng, mme o ele tlhoko gore polelo ya gago e nne le sediri. (2)
- [20]**

**PALOGOTLHE YA KAROLO YA C:
PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO:**

40

80